

درس باغ ایران و تاریخ آن

ضمیمه : چگونگی تحقیق در موضوع باغ ایرانی

دانشکده معماری و شهرسازی
دانشگاه شهید بهشتی

لادن اعتضادی

۱۴۰۱

۱- موضوع و هدف

۲- رویکرد و روش

۳- پرسش یا فرضیه

۴- مفروضات

۵- منابع

انواع موضوعات تحقیق

- تحقیق جامع در یک مصداق (شبه تحقیق باغ نشاط)
- تحقیق موضوعی در یک مصداق (مثلاً تحقیق در نظام آب در باغ فین، یا نظام هندسی و فرمال باغ و نسبت این عناصر در باغ ماهان)
- تحقیق موضوعی در مصادیق یک دوره تاریخی (شبه تحقیق درباغهای سلطنتی صفویان در اصفهان . خانم عالمی)
- تحقق موضوعی در مصادیق یک عرصه جغرافیایی (نظام آبیاری و نمایشی آب در باغهای مسلمانان هند)
- تحقیق مفهومی در موضوع کلی باغ ایرانی (متون، اساطیر، ادبیات عرفانی و هنرها)
- تحقیق براساس ردیابی یافته‌های مفهومی در مصادیق شناخته شده.
- تحقیق چند سطحی (لایه لایه) شامل توصیف و تشریح تا کشف مفاهیم طراحی و کشف معنای آنها (انتخاب یک مصداق، اول توصیف آن بر اساس مدارک، سپس تحلیل فرمال و بعد تأویل فرم و فضا و نهایتاً تأویل فرم و فضا به مفاهیم و معانی با توجه به فرهنگ ایرانی)

پرسش بنیادین و سایر پرسش‌ها که تحقیق

باغ ایرانی چه نسبتی با سرزمین، تاریخ و فرهنگ ایران دارد؟

آیا حاصل تجربه زیست در سرزمین است؟

آیا حاصل خیال است؟

آیا خیال با تجربه زیست نسبت دارد؟

فرهنگ ایرانی چه نسبتی با سرزمین و اقلیم دارد؟ (قومی است یا سرزمینی یا اقلیمی)

ویژگی‌های کالبدی، مفهومی و معنایی باغ ایرانی چیست؟

و.....؟

برخی از انواع فرضیه ها

- باغ ایرانی دارای یک ساختار بنیادین است
- باغ سازی ایرانی از قدمت بسیار برخوردار است.
- کهن الگوی باغ ایران بیش از آن که شکلی باشد مفهومی است.
- ساختن باغ ایرانی [و نیز اغلب باغ سازی های جهان] نیاز به تمکن مالی و نفوذ محلی و اقتدار یک شخص داشته است.
-

* هرگاه فرضیه ای بر اساس یک یا چند تحقیق اثبات شد یعنی دارای اعتبار و قابلیت تعمیم داشت، تبدیل به «مفروض» در تحقیقات بعدی می شود.

مثال‌هایی از پرسش‌ها، بنیادین و فرضیه‌ها

هر تحقیق علمی برای اثبات یک فرضیه، یا پاسخ دادن به یک یا چند پرسش شکل می‌گیرد

- پرسش از قدمت باغ‌سازی ایرانی / از قدمت و تاریخچه مصداق
- پرسش از دوره‌های مهم تاریخی باغ‌سازی که اسناد آن‌ها موجود است
- پرسش از نمونه‌های شاخص هر دوره
- پرسش از طراحی و منظر پردازی در یک یا چند مصداق از یک دوره
- پرسش از نمونه‌های باغ‌سازی در اقلیم‌های مختلف
- پرسش از طراحی و منظر پردازی در مصادیق یک اقلیم
- پرسش از عناصر اصلی و فرعی باغ ایرانی
- فرضیه: باغ ایرانی دارای یک ساختار بنیادین و عناصر شاخص است: اثبات تحقیق مستلزم رجوع به مصادیق متعدد و ارزیابی فرضیه در قابلیت تعمیم و اعتبار آن است.

نمونه پرسش‌هاک متنوع و فرعی در کلیت باغ ایرانی

- قدمت باغ‌سازی ایرانی را چگونه و با چه مستنداتی تخمین می‌زنیم؟
- باغ‌سازی ایرانی در طول تاریخ در چه گستره جغرافیایی شکل گرفته و چه نسبتی با سرزمین و اقلیم دارد؟
- باغ‌سازی ایرانی به عنوان یک نمود فرهنگ ایرانی در جهان و فرهنگ‌های مختلف چرا و چگونه ظاهر شده‌است؟
- آیا باغ ایرانی نسبتی با تجربه تاریخی زیست در سرزمین ایران دارد؟
- آیا باغ‌سازی ایرانی با نوع معیشت و شهرنشینی و روستانشینی ایران نسبت دارد؟ یا امری تشریفاتی و تفرجی است؟
- چرا نقش شاهان و حکام در باغ‌سازی ایرانی به این اندازه پررنگ است؟

مفروضات

- - باغ ایرانی یک پدیده تاریخی است.
 - - باغ ایرانی یک پدیده معیشتی است.
 - باغ ایرانی یک پدیده آرمانی - است.
 - باغ ایرانی از وابستگی به اقلیم و معیشت فرارفته و یک پدیده فرهنگی برخاسته از یک آرمان است.
 - باغ ایرانی به لحاظ ویژگی فرهنگی اش تبدیل به یک سنت جهانی شده است.
 - یک جمعبندی از مفروضات :
- «باغساز ایران پایی در خیال و پایی در واقعیت دارد.»

رویکردها و روش‌ها

۱- رویکرد و نگاه فرمال به یک یا چند مصداق (رهبایی به عناصر، شکل، فرم، فضا و عملکرد)

• ۲- رویکرد مفهومی (روش کیفی) به یک یا چند مصداق (با پرسش از چیستی؟ چگونگی و چرایی هر مصداق برای روشن شدن بعضی مفاهیم).

• ۳- رویکرد تاریخی با نگاه پوزیتیویستی به مصادیق یک دوره (شرح و تحلیل ریشه‌های تاریخی - جغرافیایی در نظام علت و معلولی(علی) و تبیین باغسازی با نگاه سیر تکامل تاریخی).

• ۴- رویکرد تفسیر تاریخی با نگاه کل نگر Holistic و تحلیلی تأویلی (هرمنوتیک) بر اساس تکست و کانتکست

• ۵- روکرد مفهومی با اصول پدیدار شناسی - هرمنوتیک: (جستجو در مفاهیم با تأویل تاریخی و اسطوره شناختی، وجود شناسی (Ontology) باغ و روابط حاکم بین عناصر آن و طرح باغ از دید رابطه ذاتی که باهم دارند و نیز وجود شناسی باغ در کانتکست تمدن و فرهنگ جامعه ایرانی)

• ۶- رویکرد کل نگر و روش کیفی با منطق قیاس در یک مصداق، (با روش تفسیر تاریخی و تأویلی طرح و عناصر باغ یعنی دیدن متن در زیرمتن* و روش تفسیر تاریخی در راستای کشف ساختار و مفاهیم آن، ضمن رهبایی به عناصر، شکل، فرم، عملکرد و علل احداث و حیات باغ). (منابع مکتوب، تصویری و تاریخ شفاهی) (Text و Context را در مسیر رفت و برگشتی بررسی کردن).

• ۷- رویکرد کل نگر و روش کمی - کیفی (ترکیبی) در یک یا چند مصداق.

• ۸- رویکرد جزء نگر با روش دتوصیفی یا تشریحی یا تحلیلی.

تعیین رویکرد و روش براساس نوع پرسش تحقیق

- چرایی رجوع به تاریخ؟ (مفروض: باغ ایرانی یک پدیده تاریخی است، بنابراین روش کیفی و رویکرد پدیدار شناختی کمک کننده است)

- اولویت رجوع به اثرا یا به بستر (کانتکست) پیدایش اثر؟ (این یک موضوع مجادله آمیز در مبحث مطالعات معماری تاریخی است اما هر دو شیوه بنا به هدف و پرسش ها اعتبار دارند فقط از آغاز باید روشن شود که پرسش ما از مصداق آغاز می شود یا از کانتکست تا بتوان رویکرد و روش تحقیق را تعیین کرد.)

- چرایی رجوع به مصداق (اثر)؟ (چون مصداق گویاترین سند است و نیز به عنوان یک اثر معماری و طراحی، روش های تحقیق در آثار تاریخی معماری در آن راهگشا است.)

- اهمیت هدف در تعیین منابع ، رویکرد و روش تحقیق، (به طور مثال در مورد معماران منظر هدف تحقیق تاریخی نیست بلکه تحقیق تاریخی گامی یا ابزاری برای شناخت کانتکست اثر در تأثیر آن در طراحی فرمال اثر است، اما برای یک محقق تاریخ معماری و معماری منظر، همزمان هدف می تواند با اولویت شناخت اثر و مسیر تحقیق از اثر یا مصداق به بستر اثر باشد و هم برعکس، یعنی آغاز از شناخت کانتکست باشد و به کمک تفسیر تاریخی اثر، طرح و فرم و شکل آن می تواند مسیر تحقیق باشد.)

بینش محقق تاریخ

بینش محقق را جمع به «تاریخ» و «تحقیق تاریخی» بنا بر کدام نظریه یا بر مبنای کدام رویکرد است؟

۱- سیر خطی و تکاملی تاریخ؟

۲- تاریخ به مثابه یک نظام شبکه‌ای [سیستمی] از رویدادهایی در بستر فرهنگ، جغرافیا و اقلیم و زمان؟

پرسش:

تاریخ آن چیزی است که سپری شده و اثر تاریخی اثری پایان یافته است؟

منابع برای تحقیق در یک اثر تاریخی

- مصادیق: عینی (کامل یا ناقص یا نیمه جان یا بی جان) و یا توصیف شده در منابع مکتوب کهن.
- منابع مکتوب: اعم از تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، ادبی، خاطرات، شعر و نثر و ...
- منابع تصویری: عکس، نقشه، نگارگری و تصاویر افسانه‌ای یا استیلزده منقوش در آثار متنوع هنری
- صناعی
- موسیقایی و ...
- منابع تاریخ شفاهی: دشوارترین منابع و نیازمند تخصص و تمرین در فهم درست و ارزیابی دقیق است
- فولکلور: افسانه، مثل، اشعار عامیانه، ضرب‌المثل‌ها، متل‌ها و ... حتی موسیقی

توضیح منابع براه بند « ۱ » صفحه پیشین

- مصادیق بجای مانده در سرزمین‌های ایران فرهنگی

- مصادیق نابود شده اما یاد شده در منابع

- اسناد باستانشناسی و تاریخنامه‌ها

- اسناد تصویری تاریخی از هر نوع

- فولکلور: روایت‌ها، افسانه‌ها، متل‌ها، ضرب‌المثل‌ها،

- اساطیر

-- ادبیات منثور: تذکره‌های جغرافیای تاریخی و سفرنامه‌ها، تاریخنامه‌ها، خاطرات، سیاست‌نامه‌ها و... مصاحبه‌ها ...

- ادبیات منظوم: عرفانی، مرثیه، مدیحه، اشعار بزمی و رزمی، حماسی و اسطوره‌ای و....

اعتبار سنجی منابع؟

- **تعدد و تنوع منابع:** با توجه به این که هنوز در شناخت باغ ایرانی اندر خم یک کوچه ایم و نیز باغ ایرانی به عنوان یک آرمان نفوذ گسترده ای در دستاوردهای فرهنگی ایران دارد، رد پای مفاهیم و صور (فرم‌ها) و اشکال و عناصر آن در همه دستاوردهای فرهنگی ایران موجود است، این منابع فی نفسه معتبر هستند اما منابعی که در تفسیر آن‌ها کوشیده‌اند باید اعتبار سنجی شوند.
- **ردیابی منابع:** با پیش فرض‌ها و پرسش‌های روشن باید کلید واژه‌های تحقیق را فهرست کرد و بر اساس آن به جستجوی منابعی پرداخت که مؤلفان شناخته شده داشته باشند.
- **اعتبار سنجی منابع، هم بر اساس تناسب با موضوع و هم بواسطه اعتبار علمیشان لازم است.**
- **ضمن رجوع به منابع معاصر، در میزان دقت و صحت آن‌ها شک منطقی داشته باشیم.**
- **فرضیه‌ها حکم ثابت نیستند و می‌توانند پرسش برای تحقیق شما باشند.**
- **متوجه خیال بافی یا غلو در مفاهیم یا تعمیم غیر علمی در منابع مور مراجعه باشیم.**
- **در منابع تاریخ شفاهی کار دشوار تر است. نیاز به نوعی روانشناسی نسبت به اشخاص در شرایط مختلفی که دارند هست. راستی آزمایی از ابزار مهم اعتبار سنجی تاریخ شفاهی است.**

تمرین‌هایی برای دستیابی به الگوی آگوهاک باغ ایرانی

کلیشه « کهن الگوی باغ ایرانی »؟ آیا کهن الگو یک مفهوم است یا شکل یا فرم و فضا؟

- ترسیم نقشه بر مبنای داده‌های غیر تصویری و تبیین عناصر باغ‌سازی
- ترسیم نقشه براساس مطالعات میدانی و کشف عناصر باغ‌سازی
- تحلیل تصاویر تاریخی و کشف فرم و فضا و شکل و نقشه باغ و حتی تفسیر تاریخی باغ
- تحقیق در آثار باستانشناسی و ردیابی باغ‌های ناپدید شده و در صورت امکان کشف فرم و شکل و عناصر باغ و تفسیر تاریخی الگوی باغ‌سازی.
- تحلیل متن‌های تاریخی / اساطیری / فولکلوریک، به روش تأویلی، اسطوره‌شناسی یا پدیدارشناسی، برای فهم فرم و معنای آن در باغ ایرانی و دانستن چیستی "کهن الگو" و کشف الگوی بنیادین باغ ایرانی.
- «چارباغ» (چهار باغ) چیست و باغ چهاربخشی کدام است؟ آیا کهن الگوی باغ ایرانی است؟

وظایف محققان باغ ایران:

- تصحیح نگاه کلیشه‌ای گذشتگان

- مطالعه انتقادی آثار محققان خارجی

- پایه‌گذاری روش و رویکرد مناسب برای تحقیق
و عدم اتکا به روش‌های کلاسیک گذشته

نگاه انتقادی به فرضیه های محققان پیشین

آنچه که ایشان مطرح کرده اند و تا مدت ها کلیشه وار توسط ایرانیان تکرار شده است:

۱- تبیین غلط و تعمیم نظریه «کهن الگوی باغ ایرانی» در قالب شکلی چهاربخشی با عنوان چارباغ

۲- محدود کردن حوزه مطالعه مصادق بر باغهای شاهی و حکومتی

۳- تبیین باغسازی در تمدن اسلامی با عنوان «باغهای اسلامی»

لازم به توجه است که: تحقیقات پیشین علی رغم نقایص و ایرادهایشان، راه را برای تحقیقات امروز ما تا حد زیادی هموار کرده اند.

یک نمونه: یک فرضیهء قدیمے کلیشه شده:

بحث کهن الگوی باغ ایرانی که از مفهوم به شکل
تقلیل داده شده است:

«چارباغ» به معنی باغ چهار بخشی

ریشه اصطلاح چارباغ در فرهنگ ایرانی

- به نظر می‌رسد بیشترین تأکیدها بر این اصطلاح از زمان تیموریان به بعد رایج شده در حالی که در تاریخ بیهقی هم این نام آمده است. و طبق نظر محققان متأخر ایرانی مانند خانم عالمی، آقای جیحانی، و آقای علایی این اصطلاح لزوماً به معنی باغ چهاربخشی نیست و گویا کنایه از باغی بسیار فاخر و کامل است و تیموریان معمولاً باغ‌های سلطنتی را با این صفت می‌خوانده‌اند، در عین حال که بعضاً باغ‌های چهاربخشی را هم چارباغ خوانده‌اند.
- خانم عالمی معتقد است این اصطلاح کنایه از کمال طرح باغ است و به اشعار عبدی بیک در وصف باغ سعادت آباد قزوین استناد می‌کند.
- آقای جیحانی به وضوح باغ چهاربخشی را از باغ‌هایی با نام "چارباغ" تفکیک می‌کند.
- آقای علایی با رجوع به مصادیق متعدد، ثابت می‌کند که باغ‌های ایرانی برخوردار از شکل‌های متنوع بوده و لزوماً چهاربخشی نبوده‌اند و این که کهن‌الگوی باغ ایرانی را یک صورت چهاربخشی فرض کنیم درست نیست.

چند مصداق «چارباغ» که عمدتاً ریشه در دوران تیمورک دارند :

- چارباغ مشهد (نام باغ سلطنتی شاهرخ گورکانی)
- چارباغ دهلی (نام باغ حکومتی تیموریان در نزدیکی دهلی)
- چارباغ ابراهیم سلطان (باغ ابراهیم سلطان گورکانی نزدیک بلخ)
- چارباغ اصفهان (خیابانی خاص در اصفهان صفوی)
- چارباغ امیر مزید ارغون (باغ حکومتی در بلخ)
- چارباغ امین آباد علیا (باغ حکومتی، اصفهان نزدیک پل خواجه)
- چارباغ تهران (باغی در محل ارگ تهران، منسوب به شاه عباس دوم)
- چارباغ طوقچی (خیابانی بیرون دروازه طوقچی در اصفهان، حوضی در وسط آن و محاذی آن باغ قوشخانه بوده است و باغ حکومتی - سلطنتی بوده)
- چارباغ گروس (باغ حکومتی در جنوب قصبه بیجار و چهار بخشی بوده)
- چارباغ مشهد (باغی که شاهرخ تیموری بنا کرده و تا زمان قاجار باغ حکومتی بوده است) / [اخیرا برخی خیابان مشهد را به غلط چهارباغ می نامند.]
- چارباغ هرات (باغی که غالباً منزلگاه سلاطین [تیموری] بوده است)
- چارباغ میرزا شاهرخ (باغی بیرون شهر سمرقند در زمان فوت تیمور بوده است).

درس باغ ایران و تاریخ آن

www.tarikhomemari.ir

پایان بخش
ضمیمه